

Федорів Я. Р.

ПРО СПІВВІДНОШЕННЯ МІЖ ПОНЯТТЯМИ "ПРОСОДІЯ" ТА "ІНТОНАЦІЯ"

На підставі аналізу й узагальнення сучасних визначень понять "просодія" та "інтонація" автор пропонує нетрадиційний підхід до розв'язання питання про їхнє співвідношення, який дає можливість виходу на принципово новий рівень планування і проведення експериментальних і теоретичних досліджень у фонетиці та фонології.

Незважаючи на широке вживання в лінгвістиці термінів "просодія" та "інтонація", питання про співвідношення між ними залишається не до кінця вирішеним. Література містить численні визначення, від класичних до сучасних, не дозволяючи, проте, виявити критерії їхнього чіткого розмежування, що дало б можливість однозначно трактувати досліджувані фонетичні явища.

Зокрема, Д. Кристал [1] визначає інтонацію як засіб організації мовлення в одиниці комунікації, співвідносячи її функції якоюсь мірою з використанням пунктуації на письмі. Автор пов'язує поняття інтонації з мелодикою, гучністю, швидкістю вимовляння тощо, вживаючи термін "інтонаційна модель" для характеристики окремих конструкцій або цілих речень. У той же час, Д. Кристал відносить мелодіку, наголос, ритм і тембр також до "просодичної" сторони мови (Crystal, 1985:58), виділяючи поняття просодеми (Crystal, 1985:181) як контрастивної, смислорозрізнявальної одиниці супrasegmentної фонетики.

Необхідність у використанні термінів "інтонація" та "просодія" виникає на рівні супrasegmentного аналізу мовлення. При цьому одиницями сегментного рівня мови вважають звуки (фонеми), що

об'єднуються у склади, слова й речення, складаючи вербальний аспект мовлення. У свою чергу, основні фізико-акустичні властивості звуку (сегмента) є джерелом таких базових лінгвістичних характеристик, як висотний рівень і гучність. У сукупності з тими ефектами, що виникають у процесі дистинктивного вживання ритму та швидкості, вони відомі як просодичні характеристики.

Іншими словами, термін "просодія" використовується в супrasegmentній фонетиці й фонології для позначення змін у висоті, гучності, темпі й ритмі. У широкому розумінні він застосовується як синонім супrasegmentної системи, але у вузькому розумінні це стосується тільки згаданих змінних, при цьому інші супrasegmentні особливості прийнято відносити до паралінгвістичних чинників.

Крім того, у теорії фонології, запропонованій Дж.Р. Фірсом (Crystal, 1985:183), поняття просодії має спеціальний статус, що ґрунтується на її протиставленні фонематичній одиниці; остання є сегментною одиницею, наприклад, приголосної або голосної, у той час як просодичні особливості поширюються на все висловлювання. При цьому під назвою "просодія" об'єднуються не тільки наголос і сполучення слів, що об'єднуються в ритмогрупи, а й

вторинні артикуляційні особливості, наприклад, округлення губ або назалізація, коли вони використовуються для виявлення фонотактичних обмежень або характеристики граматичних структур.

У свою чергу, прийнято вважати, що поняття "інтонація" охоплює комплекс таких елементів, як мелодика, ритм, інтенсивність, темп, тембр і логічний наголос, що на рівні речення слугує для вираження як різноманітних синтаксичних значень і категорій, так і експресивних та емоційних конотацій (Kalita 1997:14–16). Тобто, інтонація — це термін, що використовується в супrasegmentній фонетиці для позначення дистинктивного вживання мелодичних моделей у мовленні. При цьому системи інтонації у трактуванні різних авторів мають незначні розходження в номенклатурі їхніх складових елементів. Це пов'язано з тим, що процеси функціонування інтонаційної системи завжди динамічні, а, отже, динаміка інтонаційного оформлення висловлювань неоднозначна і визначається в кожному конкретному випадку значною кількістю екстралінгвістичних і паралінгвістичних чинників.

Слід звернути увагу на те, що значна частина сучасних досліджень у галузі обробки мовлення впритул торкається питань вивчення функцій просодії та їхнього впливу на інформацію, що передається. При цьому поняття інтонаційної моделі вживається в контексті досліджень семантичної та прагматичної функцій просодії, зокрема, при розробці синтезаторів мовлення, внаслідок чого виникає необхідність оперувати такими поняттями, як природна або синтетична просодія, генерування просодії (Monaghan, 1992).

З іншого боку, на дослідження просодії спрямовані численні дослідження суто теоретичного плану. При цьому термін "просодія" найчастіше охоплює ряд таких аспектів мовного сигналу, як тимчасові характеристики, включаючи тривалість сегментів, ритм, паузацію й темп мовлення; інтенсивність; тембр; а також інтонацію, у тому числі фразовий наголос, актуальне членування й характеристики тонального діапазону мовця (Monaghan, 1992). Таким чином, визначаючи інтонаційний аспект мовлення переважно як висотно-тональний контур звукового сигналу, терміни "просодія" та "інтонація" найчастіше використовуються як взаємозамінні, рівнозначні.

У той же час, на різних стадіях фонетичних досліджень просодія й інтонація знаходять більш одно-

значні трактування, що дозволяють чітко розмежовувати абстрактне фонологічне уявлення і конкретну фонетичну реалізацію, відповідно до сучасних фонологічних теорій (Ladd, 1996; Pierrehumbert and Hirschberg, 1990 та ін.).

Неважко помітити, що у всіх викладених вище трактуваннях поняття "інтонація" пов'язується переважно з практичною, експериментальною стороною фонетичних досліджень, у той час як терміном "просодія" оперують переважно на вищому рівні теоретичних узагальнень і спроб визначення стійких закономірностей для досліджуваних фонетичних явищ, подібно до того, як із рівня елементарних арифметичних операцій над конкретними величинами ($2 \times 2 = 4$) ми переходимо на рівень абстрактніших алгебраїчних залежностей ($x^2 = y$), визначаючи закономірність, якій підпорядковуються залежні й незалежні змінні. І так само, як це відбувається в математиці або фізиці, де будь-яку функцію або закон можна представити як у вигляді табличних даних, так і у вигляді компактної формули, що відбиває лінійну, квадратичну чи будь-яку іншу складнішу залежність, так само у фонетичних дослідженнях ми проводимо серію дослідів, встановлюємо конкретні значення інтонаційних параметрів, складаємо об'ємні масиви експериментальних даних, на підставі яких намагаємося стисло сформулювати загальні закономірності просодичного оформлення висловлювань певного типу або класу.

Іншими словами, там, де маємо справу з окремим висловлюванням, ми говоримо про його конкретні інтонаційні характеристики — низхідний/висхідний інтонаційний контур, високий/низький термінальний тон певної конфігурації й напрямку руху, швидкий/повільний темп, велику/малу швидкість і т. п., наводячи при необхідності конкретні цифрові дані в півтонах, мілісекундах або децибелах. Коли ж на базі певного емпіричного досвіду намагаємося вивести узагальнені теоретичні закони, яким підпорядковуються ті чи інші фонетичні явища, ми оперуємо терміном "просодія".

Таким чином, співвідношення між інтонацією та просодією можна інтерпретувати як співвідношення між практичним (емпіричним) і теоретичним, частковим і загальним, конкретним та абстрактним, що дає можливість виходу на принципово новий рівень планування і проведення експериментальних і теоретичних досліджень у фонетиці та фонології.

1. Crystal D. *Linguistics*.— 2nd ed.— L.: Penguin Book, 1985.— 276 p.
2. Kalita A. A. Polyfunctional Approach to the Problem of Singling out the Basic Intonation Components // IATEFL — Ukraine Newsletter.— 1997.— №9.— P. 14—16.
3. Lada D. R. *Intonational Phonology*. // Cambridge Studies in Linguistics № 89.— Cambridge University Press, 1996.
4. Monaghan A. Generating Synthetic Prosody: Means & Ends (1992) — <http://www.compapp.dcu.ie/~alex/PUB/aix92.html>.
5. Pierrehumbert J. and Hirschberg J. The Meaning of Intonational Contours in Interpretation of Discourse // Intentions and Communication / Philip R. Cohen, Jerry Morgan, and Martha E. Pollack (eds.).— MIT Press, 1990.

Fedoriw Y. R.

ON CORRELATION BETWEEN THE NOTIONS
OF PROSODY AND INTONATION

Grounding upon contemporary views of prosody and intonation definitions, the author analyses the question of their correlation and develops a non-traditional approach which allows to reach a new level of planning and conducting experimental and theoretical research in Phonetics and Phonology.